

систематизацией ее типологических особенностей. Это необходимо как для работы с памятниками архитектуры и исторической средой, так и для формирования профессионального отношения к украинской архитектуре как самобытному и самодостаточному явлению.

Ключевые слова: архитектурный тип, классиология, типологический классификаций, архетип, стадильность, здание, сооружение, хронотипология.

TO THE QUESTION OF HISTORICAL TYPOLOGY OF THE ARCHITECTURE OF UKRAINE (CLASSIFICATION ASPECT)

Olga Plamenytska

Annotation. The article problematizes new view on the history of Ukrainian architecture, which can be considered as a specialized discourse of architectural typology development. The purpose of such discourse is the advanced research of Ukrainian architectural heritage along with the classification and systematization of its typological characteristics. It is crucial both for working with architectural monuments or historical environment and for building a professional attitude to Ukrainian architecture as a distinctive and all-sufficient phenomenon.

Keywords: architectural type, classification, typological classification, archetype, stadiality, builging, structure, chronotypology.

УДК 726

Вадим Куцевич

*доктор архітектури, професор,
дійсний член Української академії архітектури*

Сакральна архітектура Києва. Сучасний етап: традиції та новації (частина 2)¹

Анотація. В статті розглядаються напрямки формування сучасної сакральної архітектури різних релігійних конфесій наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. у Києві.

Ключові слова: сакральна архітектура, християнські храмові будівлі (греко-католицькі, римо-католицькі, протестантські), іудейські синагоги, мусульманські мечеті та ін.

Україна є багатоконфесійною державою, зокрема в Києві, крім православних віруючих, є прибічники греко-католицької віри і римо-католицької церкви, існує

¹ Першу частину див. у зб. «Українська академія мистецтв: Науково-методичні та дослідницькі праці». — Вип. 20. — К., 2013.

низка протестантських церков, ісламу, іудаїзму та інших релігійних течій [1–7]. Мережа сакральних будівель і споруд у столиці формується на основі нового будівництва, а також відновлення та реставрації історичних об'єктів.

Вдалим прикладом застосування новітніх об'ємно-просторових вирішень, архітектурно-конструктивних систем і будівельних матеріалів є комплекс кафедрального собору Воскресіння Христового на 1500 парафіян української греко-католицької церкви¹ (далі – УГКЦ) на лівому березі Дніпра (арх. М. Левчук, О. Клименко, О. Білогуб, інж.-констр. О. Левчук, Л. Дмитрієв, 2002–2011). Собор зведено в районі Лівобережного громадського центру столиці України неподалік від виставкового комплексу.

Поруч із собором знаходиться будівля резиденції екзарха УГКЦ, до складу якої входять приміщення недільної школи, житлові кімнати для приїжджих, представницькі приміщення, а також ресторанний блок. Вона П-подібна у плані, має внутрішній дворовий простір; у бічних крилах першого поверху містяться групи навчальних приміщень, центральну частину формують приміщення громадсько-адміністративного призначення.

Храм являє собою п'ятикупольну композицію з трьома апсидами. У цокольному поверсі розташовані зал для зібрань вірян на 250 місць, трапезнабуфет, туалети і технічні приміщення. Чотири пілони дзвіниці змикаються арками над головним куполом, створюючи в плані хрест, і завершуються мавківами дзвіниці, які символізують образи чотирьох євангелістів.

У центрі хреста, над круглим прорізом, височить закріплений до пілонів на підвісках центральний купол діаметром 22 м, що символізує образ Христа. В об'ємах пілонів розміщено сходи, які освітлюються. Проміжок між внутрішніми поверхнями пілонів і головним куполом заповнено дугоподібними алюмінієвими вітражами з тонованого скла золотистого кольору, які поділяють склепіння на чотири сегменти.

Унікальне конструктивне вирішення, де відсутні класичні опори купола, створює неповторне враження і сприяє формуванню виразного композиційного вирішення храму, який переконливо домінує над житловою забудовою та іншими елементами комплексу. У київських римо-католиків² залишилися історичні будівлі, які у радянські часи використовувалися за різним призначенням. Так, костел святого Олександра по вул. Костьольній (арх. Ф. Мехович, 1842) використовувався як планетарій, а в 90-ті роки ХХ ст. був від-

¹ Наприкінці XVI ст. на об'єднаному (унійному) соборі у Бересті (зараз територія Республіки Білорусь) переважна більшість православних єпископів Києво-Галицької митрополії підписали 33 статті угоди про єдність з Римо-католицькою Церквою, але за умови, що православні віруючі та духовенство зберігають українські звичаї.

² Католицизм (від грец. *Katholikos* — загальний, пізніше — вселенський) — один з основних, поряд з православ'ям і протестантизмом, напрямків у християнстві. Католицизм (західного або римо-католицького сповідування) остаточно оформився як віровчення і церковна організація після розділення церков у 1054 р.

реставрований і повернений релігійній громаді костел Святого Миколая по вул. В. Васильківській (арх. В. Городецький, С. Воловський, інж.-констр. А. Страус, скульп. Е. Сала, 1899–1909) у радянські часи використовувався як технічний об'єкт, а з 1977 р. в ньому діє Будинок органної та камерної музики, а після здобуття Україною незалежності у 1990-ті роки тут поновлено службу Божу.

На вул. Срібнопільській, біля житлового масиву Осокорки, понад озером Лебединим у спрощених формах для римо-католицької парафії у 1996 р. було зведено невеликий храм. Поряд завершується спорудження великої храмової будівлі Успіння Пресвятої Діви Марії з приміщеннями недільної школи і благодійної ідальні (арх. В. Штолько, В. Бельчиков, Ю. Вахламова) в архітектурному образі якої застосовано елементи готики та сучасних конструктивних вирішень. Двокупольний об'єм, фасад із стрілоподібними арками вікон, розетки, вітражами – засоби, які забезпечують приналежність до конфесії. Асоціативний ряд підтримується формою центрального об'єму, яка нагадує головний убір ієрархів римсько-католицької церкви.

Являє інтерес архітектура павільйону вівтаря, який було зведено до візиту римського Понтифіка до Києва на основі використання новітніх архітектурно-конструктивних і технологічних вирішень (арх. А. Мороз, інж.-констр. О. Каразін, 2000). Він збудований у районі Святошина, на стадіоні «Чайка», із застосуванням легких металевих конструкцій, які вдало задрапіровані тканиною (білого, золотавого і блакитного кольорів) із дерев'яною обшивкою. З боків від павільйону були організовані місця для єпископів, від папської палуби до прочан вели симетричні сходи.

Сакральним ядром павільйону став хрест, виготовлений на металевому каркасі, обтягнутому тканиною. Вівтар, за задумом автора, відображав палігримство папи Івана Павла II, уособлення його місіонерських намірів, а сам павільйон – корабель (висота від землі до верхівки хреста 24 м, палуба заввишки 5,5 м, а хрест – 9 м і завширшки 5,7 м).

Розвиток релігійного життя в Україні сприяв відродженню проектування і будівництва монастирів – не тільки православних, але й греко-католицьких та римо-католицьких. Так, Монастир Святого Василя Великого у Києві УГКЦ зведено по Вознесенському узвозі (арх. Л. Скорик, 1998–2001). Монастирська церква Св. Василя Великого міститься на ділянці зі складним рельєфом, що обумовило площинне розгортання внутрішнього простору, а за допомогою застосованих ступінчастих несучих конструкцій під квадратами пірамідальних завершень куполів створюється ілюзія певної динаміки по вертикалі. Храмова будівля включає центральний сакральний простір (нава) і монастирські приміщення отців Василіан.

Об'ємно-просторове вирішення церкви Св. Василя Великого має пірамідальні купольні завершення і прибудовану дзвіницю, які нагадують традиційні обриси західноукраїнських церков. В образному вирішенні храму застосовані елементи монументального мистецтва: мозаїчні зображення святих на

фризі, бронзова скульптура Св. Василя Великого і пам'ятний хрест (скульпт. Ю. Копаниця).

Римо-католицький Монастир Ордену Братів Менших Капуцинів (парафія Пресвятої Діви Марії і Матері церкви) розміщується на бульварі Перова (арх. С. Бабушкін та інші, 1999–2001). Зараз йде розбудова комплексу обителі Ордену з парафіяльним храмом (арх. С. Бабушкін та інші) біля Воскресенського житлового масиву. Триває зведення та опорядження великої цегляної однокупольної храмової споруди з монастирськими навчальними приміщеннями. Окремо зводиться однобанна молитовна будівля. В архітектурі цього сакрального комплексу застосовані мотиви західноєвропейського середньовічного зодчества, а інтер'єри приміщень вирішені у сучасних рисах.

Маємо згадати також і активне будівництво у Києві протестантських¹ церков, яке ґрунтується на історичних коренях, котрі сягають початку ХХ ст.

Архітектура цих храмів відрізняється особливим пуризмом, але формується достатньо вільно, створюючи своєрідне поле взаємного тяжіння, тобто є не простором шанування, а скоріше простором спілкування [8].

Церква адвентистів сьомого дня (АСД) по вул. Лук'янівській (арх. О. Донець, 2006–2008) є головним елементом духовного комплексу, який попередньо являв собою надбудовану житлову будівлю (1912) та прибудований цегляний корпус. Згодом (2007–2008 рр.) до складу комплексу увійшла нова храмова будівля із просторим молитовним залом з верхнім застеленням і двоюрисними хорами. В архітектурі згадуваного комплексу використані елементи модифікованої готики.

Будівлю Лівобережного духовного центру по вул. Микитенка біля Воскресенського житлового масиву зведено на замовлення громади АСД (арх. В. Дерев'яноко, 1995–2002). Будівля, увінчана шпилями, з фасадом у неоготичних формах, з великим і малим молитовними залами, є найбільшим будинком молитов АСД в Україні.

Новоапостольська церква по проспекту П. Тичини зведена у житловому масиві Березняки, на березі озера Тельбін (арх. Р. Шнауфер, С. Бабушкін, Г. Кресальний, А. Мазур, 1993–1995). Будівля храму відрізняється на тлі зеленого масиву. Чітка симетрія побудови головного фасаду, арочні вікна, рустовані пілястри, карнизи й куполи, які увінчують церкву, створюють образ за традиціями архітектури конфесії християн-баптистів.

До складу приміщень церкви входять молитовний зал на 450 парафіян, приміщення для зібрань і зустрічей, адміністративні приміщення управлінського центру, навчальні аудиторії недільної школи, квартира пресвітера та ін. Привертає увагу архітектурно-просторове вирішення молитовного залу,

¹ Протестантизм — один з трьох, поряд із католицизмом і православ'ям, головних напрямків християнства, який являє собою сукупність численних і самостійних церков, сект, пов'язаних своїм походженням із Реформацією — широким антикатолицьким рухом у XVI ст. в Європі.

який є трьохсвітлим і має форму, близьку до ромба, поділеного по діагоналі галереями із другим ярусом для парафіян. У залі передбачені приміщення для матерів із дітьми, відокремлені від основного простору залу прозорими звуко-непроникними перегородками.

Головний акцент і прикраса молитовного залу – орган, виконаний південноафриканською фірмою. Для високих вузьких вікон церкви художником О. Дубовиком розроблені витончені вітражі, виготовлені у Німеччині за спеціальною технологією: в них використовується потрійне засклення, при цьому кольоровим є внутрішнє скло. Властива авторові абстрактна художня мова виявилася співзвучною із протестантським обрядом.

Гуманітарно-християнський центр «Собор Христа», розташований у забудові вул. Попудренка у Дарниці (арх. В. Підгірняк, К. Підгірняк, 1997–2003), виконано у сучасних архітектурних формах і увінчано шпилем з хрестом. Він має молитовні зали на 1000 і 300 парафіян, де проводить богослужіння громада християн віри євангельської п'ятдесятників. При центрі діють незалежний біблійний інститут, недільна школа та ін.

У 2010 р. по вул. Яблуневій, що у Софійській Борщагівці, було відкрито київський Храм. Це перший храм мормонів¹ на території колишнього СРСР та одинадцятий в Європі і найбільший європейський мормонський храм – церква Ісуса Христа. Гранітний фасад, прикрашений шпилем, увінчаний статуєю ангела Морані. Крім приміщень для проведення богослужінь, у храмі є готель на 64 місця для іноземних гостей.

Основний об'єм храму складається з трьох поверхонь, облицьованих світлим гранітом. Інтер'єри храму прикрашені вітражами із зображенням дзвонів (худ. Ю. Цирцон).

Проголошення незалежності України сприяло переглядові ставлення до духовного надбання національних меншин, які проживають на теренах нашої країни [9–10].

Наприкінці ХІХ ст. на замовлення іудейської громади² Києва почалося зведення синагог. Будівля Хоральної синагоги – релігійний і громадський центр єврейської громади Києва – була зведена на кошти відомого цукрозаводчика та мецената Л. І. Бродського і в пам'яті киян пов'язана з його іменем.

Вона міститься на розі вулиць Ш. Руставелі (колишня М. Васильківська) і Рогнідинської (арх. Г. Шлейфер, 1897–1898). У цегляній двоповерховій будівлі з цоколем поверхом, в образі якої використані елементи романської

¹ Мормони – загальнопоширена назва Церкви Ісуса Христа святих останнього дня, яка була створена у 1830 р. Джозефом Смітом, мешканцем одного з сіл американського штату Нью-Йорк.

² Іудаїзм – одна з небагатьох національних релігій Стародавнього світу, яка збереглася з невеликими змінами до наших днів. У загальній історії релігії іудаїзм відіграв надзвичайну роль, ставши складовою частиною християнства і ісламу – двох світових релігій. Крім того, іудаїзм є першою монотеїстичною релігією, яку було сформовано близько 4 тис. років тому.

і готичної архітектури, розмістилися водночас дві молитовні: власне Хоральна синагога і нижче, у цокольному поверсі – так звана «кравецька синагога». Інтер'єр головного молитовного залу з просторими галереями мав характерні готичні склепіння.

Будівля використовувалася за своїм призначенням близько чверті століття. У 1924 р. її було закрито і приміщення передавалося для використання різним клубним закладам. Під час війни фашисти влаштували там стайню. У повоєнний період був зроблений «косметичний» ремонт будівлі, в якій почергово містилися Театр юного глядача і обласний драматичний театр, а потім, майже 40 років – театр ляльок.

За радянських часів будівля синагоги неодноразово зазнавала реконструкції. Зокрема, у 1975–1976 рр. з боку фасаду по вул. Ш.Руставелі прибудували вестибюль. З первісних інтер'єрів збереглося лише декоративне оздоблення залу для весільних обрядів на другому поверсі.

Після відселення з будівлі Хоральної синагоги театру ляльок була проведена реконструкція-реставрація (арх. Ю. Паскевич, 1977–2000): було оновлено декоративне оздоблення молитовного залу, встановлено Аран га-Кодеш (шафу біля східної стіни синагоги – для зберігання сувої Тори), відновлено опорядження фасадів, вестибюля. Дах вестибюля може використовуватися для проведення свят. У цокольному поверсі відкрито мікву (ритуальну купель), у мансардному поверсі розташовані адміністративні приміщення.

Мусульманська громада в Києві сформувалася у середині XIX ст. переважно з татар-переселенців із Поволжя, котрі селилися на периферії Лук'янівки, яка зрештою отримала назву Татарка. Наприкінці XIX ст. у Києві налічувалося близько 200 тис. мусульман¹, а за законами Російської імперії духовні консисторії дозволяли будівництво мечетей у населених пунктах із такою кількістю вірних.

У першому проекті мусульманської мечеті для м. Києва (арх. О. Кобелев, Л. Феокристов, 1908) передбачалося її розташування у садибі по вул. Гоголівській, 29. У жовтні 1913 р. київським губернатором був закладений перший камінь до фундаменту мечеті, однак Перша світова війна, яка почалася менше, ніж через рік, і подальші політичні потрясіння завадили будівництву.

Сучасна історія ісламу і мусульман в Україні починається практично лише із здобуттям нею Незалежності. В сучасних будівлях мечетей традиційні форми залишаються незмінними [10]. Так вирішено молитовно-мусульманський комплекс на вул. Лук'янівській у Києві (арх. О. Комаровський, В. Романов, О. Московчук, за участю арх. С. Бабушкіна, Рідуана, Х. Ахмада, 1998–2011). За основу образного вирішення його взято мотиви архітектури Кримського ханства. До складу приміщень входять молитовні зали мечеті на 3000 вірних, увінчані куполами, мінарет, готельні номери, магазин, адміністративні примі-

¹ Іслам (від арабск. — покірність волі Бога). Прихильників цієї віри називають мусульманами. Іслам зародився у безмежній Аравійській пустелі в VII ст.

щення, приміщення для школи – медресе, бібліотеки, приміщення для омовень (жіночі і чоловічі), їдальня з кухнею і підсобними приміщеннями.

Вертикальний акцент комплексові надає башта-мінарет заввишки 27 м, який увінчано шатровим завершенням із півмісяцем. До лаконічного оздоблення будівель, виконаного у східній традиції, включено орнаменти з кольорової кераміки.

Індуїстський храм¹ «Нью Навадвіпа Мандір», розташований у Зоряному провулку, засновано міжнародним товариством свідомості Крішни в Україні і Молдові, створеним учнями релігійного діяча Шрілі Прабхупади.

У 1992 р. було розпочато зведення цегляного храму на приватній садибі. Будівництво велось у дві черги.

Головним приміщенням об'єму першої черги спорудження став великий зал заввишки у два яруси, оточений галереями для богослужінь та святкових заходів (2000). Було встановлено вітар для скульптур божеств. Ярусом нижче міститься прасадна (трапезна). Її інтер'єр оздоблено різьбленими по вапняку рельєфами – орнаментами, зображеннями божеств, тварин, ілюстраціями сцен із ведичної літератури (худ. Г. Навроцький, В. Бражник), а також характерним індуїстським живописом.

Під час другої черги будівництва храму зроблена прибудова до нього з північного боку чільного фасаду, який звернений до Зоряного провулку. Об'ємно-просторове вирішення храму відповідає індуїстським традиціям і базується на стародавній будівельній науці – васту-шастри. Центральну вісь чільного фасаду будівлі завершує квадратна у плані надбудова – шікхара (у проектуванні брав участь арх. В. Костюшко).

Крім розглянутих сучасних київських храмів, слід також назвати інші сакральні будівлі і споруди, що в даний час проектуються: вірменсько-апостольська церква, буддійський храм, китайська пагода тощо.

Насамкінець маємо підкреслити, що історично кожна епоха відбиває певний етап розвитку архітектури й містобудування, який, в свою чергу, має вплив на рівень культури і духовності у суспільстві. На жаль, воєнничий атеїзм радянського періоду збіднив розвиток духовності в Україні та її столиці. З отриманням незалежності розвивається релігійне життя різних конфесій, зводяться нові і відкриваються закриті храми, відновлюються зруйновані сакральні будівлі та споруди.

Формування сучасних сакральних будівель і споруд ставить значні завдання перед архітекторами. Сьогодні необхідно знаходити шляхи поєднання сучасного досвіду проектування з історичними традиціями храмовбудування.

¹ У III–II тис. до н.е. на берегах Інду існувала одна з найвеличніших цивілізацій Стародавнього світу. Археологічні знахідки свідчать про зв'язок релігії цієї цивілізації з індуїзмом, що дає змогу вважати його найдавнішою в світі релігією.

1. Закон Української РСР від 23 квітня 1991 р. № 987-ХІІ «Про свободу совісті та релігійні організації» // Відомості Верховної Ради України. — 1991 — №20. Ст. 277.
2. Указ Президента України від 21 березня 2002 р. № 279 «Про невідкладні заходи щодо остаточного подолання негативних наслідків тоталітарної політики колишнього Союзу РСР стосовно релігії та відновлення порушених прав церков і релігійних організацій» // Урядовий кур'єр, 2002. — № 54 (22 березня). — С. 1.
3. *Степовик О.* Релігії світу. — К. : ПБП «Фотовідеосервіс», 1993. — 113 с.
4. *Логвин Г. Н.* Київ. — К. : Изд-во «Искусство», 1982. — 336 с.
5. *Кальницький М. Б.* Храми Києва / видання друге, уточнене та доповнене / — К. : Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2011. — 296 с.
6. Сучасне храмобудування: Перспективні напрямки проектування житлових та громадських будівель: Спеціальний випуск. Зб. наук. праць / За загальн. ред. В. В. Куцевича. — К. : КиївЗНДІЕП, 2006. — 133 с.
7. *Куцевич В. В.* Культурні будинки і споруди різних конфесій. Посібник з проектування / 2-ге видання, перероблене і доповнене. — К. : КиївЗНДІЕП, 2009. — 122 с.
8. *Куцевич В. В.* Проблеми сучасного храмобудування західних християнських конфесій: Етапи розвитку // Будівництво України. — 2011. — № 4. — с. 28–36.
9. *Котляр Е.* Синагоги України. Чувство вери и меры в архитектурной традиции и современной реконструктивной практике // Ватерпас. — 2002. — № 40. — С. 28–33.
10. *Куцевич В. В.* Особливості архітектури історичних і сучасних мусульманських мечетей // Будівництво України. — 2010. — № 6. — С. 24–30.

САКРАЛЬНАЯ АРХИТЕКТУРА КИЕВА. СОВРЕМЕННЫЙ ЭТАП: ТРАДИЦИИ И НОВАЦИИ (ЧАСТЬ 2)

Вадим Куцевич

Аннотация. В статье рассматриваются направления формирования современной сакральной архитектуры различных религиозных конфессий в конце XX – начале XXI ст. в Киеве.

Ключевые слова: сакральная архитектура, христианские храмы (греко-католические, римско-католические, протестантские), иудейские синагоги, мусульманские мечети и др.

SAKRAL ARCHITECTURE IN KIEV. MODERN STAGES: TRADITIONS AND INNOVATIONS (PART 2)

Vadym Kutsevych

Annotation. Direction formation sakral modern architecture different religion confessions in the end of the twentieth and the beginning of the twenty-first century in Kiev are considered in article.

Key words: sakral architecture, christian temples (greek catholic, roman-catholic, protestant), jewish synagogues, muslim mosques and etc.